

Istotny wkład w rozwój badań białorutenistycznych

Mikoła Chaustowicz, Nina Barszczewska (red.), *Acta Albaruthenica*, t. 17, 2017, 380 s.

Problematyka białorutenistyczna od dawna zajmuje istotne miejsce w nurcie badań slawistycznych prowadzonych przez polskie ośrodki badawcze, a szczególną rolę w popularyzacji osiągnięć naukowych z zakresu wiedzy o naszym wschodnim sąsiedzie należy przypisać czasopismom naukowym. W Polsce ukazują się kilka roczników poświęconych kulturze białoruskiej, wydawanych przez uniwersyteckie instytuty o profilu humanistycznym i filologicznym: Uniwersytet w Białymstoku może poszczycić się periodykiem „Białorutenistyka Białostocka”, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie – rocznikiem „Studia Białorutenistyczne”, Uniwersytet Warszawski – czasopismem „Acta Albaruthenica”¹. Autorami prezentowanych na łamach pism artykułów są naukowcy nie tylko z Polski, ale także z Ukrainy, Rosji oraz Białorusi (w tym przedstawiciele białoruskiej mniejszości narodowej zamieszkującej najdalsze zakątki naszego globu). Chociaż publikowane w periodykach materiały cechuje duża różnorodność tematyczna i metodologiczna, to jednak łączy je dążenie autorów do naukowej rzetelności i obiektywizmu, sprzyjających dialogowi polsko-białoruskiemu w sferze nauki i kultury.

Omwiana publikacja jest kolejnym (siedemnastym) numerem rocznika wydawanego przez Katedrę Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Zgodnie z profilem czasopisma do najnowszego tomu weszły artykuły oraz materiały dotyczące tematyki białorutenistycznej oraz polsko-białoruskiej. Ich autorzy reprezentują ośrodki naukowe z Polski (Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Zielonogórski, Uniwersytet Gdański), Białorusi (Narodowa Akademia Nauk Białorusi, Białoruski Państwowy Uniwersytet Technologiczny, Międzynarodowy Uniwersytet MITSO, Republikański Instytut Szkolnictwa Wyższego, Mohylewski Uniwersytet Państwowy im. Arkadzia Kulaszoua, Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. Janka Kupały, Brzeski Państwowy Uniwersytet Techniczny, Witebski Uniwersytet Państwowy im. Piotra Maszeraua, Fundacja Dobroczytna „Zamek w Krewie”), Ukrainy (Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki we Lwowie).

¹ Ponadto w Polsce artykuły o problematyce białorutenistycznej publikują czasopisma, takie jak: „Slavia Orientalis”, „Acta Polono-Ruthenica”, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, „Roczniki Humanistyczne KUL”, „Slavica Wratislaviensia”, „Studia Wschodniosłowiańskie”.

Najobszerniejszy z działów, literaturoznawczy, prezentuje 10 artykułów naukowych, pozostałe (językoznawczy oraz kulturoznawczo-historyczny) obejmują łącznie 12 tekstów (po 6 w każdej z dyscyplin). Tom zamykają 3 publikacje ujęte w części *VARIA* oraz *Informacje o autorach*. Z uwagi na różnorodność prezentowanej w roczniku problematyki, jak i odmienność zastosowanych przez autorów artykułów metodologii badawczych przedmiotem analizy w niniejszej recenzji są jedynie wybrane prace naukowe.

Teksty zamieszczone w części literaturoznawczej zostały poświęcone m.in.: postaci Aleksandra Jelskiego (Мікола Хаўстовіч, *Аляксандар Ельскі і беларускае адраджэнне ў другой палове XIX ст.*), opowiadaniom dla dzieci z pierwszej połowy XX w. (Аляксандр Лебедзеў, *Жанрава-стылёвыя асаблівасці беларускага дзіцячага апавядання 1930–1956 гг.*), cechom białoruskiego jedenastozgłoskowca (Юры Пацюпа, *Феномен беларускага 11-складовіка: Тэарэтычны, параўнальна-гістарычны і прапедэагэтычны аналіз*), a także tekstem literackim i epistolografii (Яна Гурская, *Нацыянальна-культурны ракурс у адлюстраванні гістарычных падзей: на прыкладзе рамана „Князьёна Астрожская” Усевалода Салаўёва і апавесці „Чорная княгіня” Вольгі Інатавай*; Klaudia Łachacz, *Analiza wybranych listów Franciszki Urszuli z Wiśniowieckich Radziwiłłowej do męża Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” w kontekście geo-poetyki*).

Tom otwiera artykuł Neli Bielniak z Zielonej Góry dotyczący reminiscencji poleskich w literaturze polskiej i rosyjskiej. Punktem wyjścia badaczki jest teza, że pograniczny charakter przywołanego w tytule artykułu regionu „przekłada się niejako na swoistą różnorodność rodzajów literackich (proza, liryka) i pograniczność gatunków” (s. 15). Problematyce poleskiej zostały poświęcone zarówno utwory literackie (nowele, liryka), jak i teksty posiadające cechy gatunkowe publicystyki i reportażu. W artykule analizie poddano wybrane dzieła należące do dorobku pisarzy polskich oraz rosyjskich, przy czym najstarsze z nich pochodzą z drugiej połowy XIX w. Są to: *Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy* Józefa Ignacego Kraszewskiego (1840), *Wyprawa na Polesie* Iwana Turgieniewa (1857), *Historie z Polesia* Małgorzaty Szejnert (2015) oraz *Polesie* Galiny Korolewej (2007). Analizy dowiodły, że w ujęciu autorów rosyjskich i polskich opis interesującego badaczkę regionu znacząco się różni. O ile pierwsi akcentowali w utworach potęgę natury, jej tajemniczość i majestat, o tyle drudzy rozważali status narodowościowy miejscowej ludności, a także koncentrowali się na relacjach międzyludzkich w aspekcie przynależności jednostki do grupy społecznej i wyznaniowej. Zróżnicowane społecznie i kulturowo Polesie posiada jednak wiele cech pojawiających się w twórczości zarówno polskiej, jak i ukraińskiej, do których należy zaliczyć elementy krajobrazu, podobną mentalność mieszkańców, znane od pokoleń i kultywowane przez wieki zwyczaje i obrzędy. Ze względu na walory krajobrazowe i poznawcze problematyka poleska jest nadal chętnie podejmowana przez pisarzy na Białorusi i poza jej granicami.

Na materiale literackim bazuje także artykuł Nadziei Czukiczowej z Grodna pt. *Казкаваць без казкі ў „Шляхціцы Завальні” Яна Баршчэўскага*. Tytułowy utwór składa się z 14 samodzielnych opowiadań i stanowi jedną z najczęściej analizowanych przez białoruskich literaturoznawców i krytyków literackich prac, interpretowaną od

drugiej połowy XIX w. jako antologia fabularyzowanych opowiadań ludowych. Na podstawie opracowań krytycznych oraz tekstu źródłowego badaczka dowodzi, że baśniowość analizowanego dzieła wynika nie tylko z twórczego wykorzystania przez Jana Barszczewskiego znanych mu podań i legend białoruskich, ale jest przede wszystkim wynikiem przemyślanej strategii autorskiej, przejawiającej się m.in. w dążeniu do wzbogacenia popularnych wątków folklorystycznych elementami nowymi, wykraczającymi poza kanon. Przykładem realizacji oryginalnej koncepcji autora jest kreacja znanej z podań ludowych postaci Płaczki, która w „Шляхціцы Завальні” jest nie tyle piękną, oplakującą swój los kobietą, ile symbolem tęsknoty za tym co było ważne, lecz zostało utracone.

Interesujące wyniki badań prezentuje artykuł *Жаночая паэзія Заходняй Беларусі* badaczki niezależnej Aksany Danilczyk. Tekst odwołuje się do utworów z lat 1920–1930, autorka sięga m.in. po tomiki wierszy *Пад сінім небам* Natalii Arsienniewej (Wilno, 1927), *Вершы. Дзеяс* Wiery Wajciulewicz (Ryga, 1932) i *На ўсход ідучы* Niny Taras (Mińsk, 1940). Porównując wybrane aspekty nurtu kobiecego w literaturze Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, autorka dowodzi, że twórczość kobieca rozwijała się tam pod wpływem futurystycznych utworów Władimira Majakowskiego i Siergieja Jesienina (poświęconych często urbanizacji, industrializacji, nowej technice i technologii), z kolei na zachodniej Białorusi oscylowała wokół estetyki „Naszej Niwy”. Zachodniobiałoruska poezja pierwszej połowy XX w. nie miała charakteru agitacyjnego, dominowały w niej zwierzenia osobiste, wyznania intymne, nierzadko wykorzystujące motywy religijne oraz wątki filozoficzne. Chociaż nie działały tu masowe stowarzyszenia literackie, jak „Maładniak”, to jednak pisanie poezji i prozy zajmowali się literaci najmłodszego pokolenia. W szkołach działały kółka zainteresowań, których członkowie zasilali później wydawnictwa i redakcje czasopism, a także organizacje społeczne o profilu kobiecym (np. powołane w 1930 r. przez Antaninę Astrouską, Nadzieję Sznar-kiewicz oraz Alenę Lekant „Stowarzyszenie Kobiet Białoruskich im. A. Paszkiewicz”), zrzeszające najbardziej znane w owym czasie poetki-feministki.

Dla polskiego odbiorcy szczególnie interesujący jest artykuł Jauhienii Łabochoy pt. *Мастацкія творы польскіх аўтараў у сучасным беларускім літаратурным працэсе*. Autorka uczyniła przedmiotem analizy utwory polskojęzyczne wydane na Białorusi w latach 2000–2015 w przekładach na język białoruski lub rosyjski. Badaniu zostały poddane książki oraz teksty publikowane m.in. w czasopismach: „Połymia”, „Nioman”, „Arche”, „Litaratura i Mastactwa”, „Dziejasłou”. Jak pokazują wyniki badań, od początku naszego wieku w 36 białoruskich wydawnictwach ukazały się 124 przekłady, w tym zdecydowana większość (96) na język białoruski. W języku rosyjskim najczęściej były publikowane utwory Tadeusza Dołęgi-Mostowicza (13 wydań), z kolei po białorusku najchętniej wydawano dzieła Jana Barszczewskiego, Józefa Ignacego Kraszewskiego, Elizy Orzeszkowej oraz Czesława Miłosza. Natomiast największej liczby wznowień doczekał się na Białorusi poemat *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza, powieści *Znachor*, *Profesor Wilczur* oraz *Trzy serca* Dołęgi-Mostowicza, a także objęty na Białorusi programem szkolnym *Szlachcic Zawalnia, albo Białoruś*

w *fantastycznych opowiadaniach* Barszczewskiego. Przekłady z języka polskiego były także przedmiotem analiz literaturoznawców i krytyków: w badanym okresie ukazało się 69 tekstów (recenzji, omówień, not), poświęconych 47 utworom literackim. Najczęściej krytyce poddawano utwory publikowane na Białorusi po raz pierwszy.

Na uwagę zasługuje także artykuł pt. *Паэтыка сучаснага беларускага эксперыментальнага рамана* Hanny Nawasielcawej z Witebska, dotyczący eksperymentów białoruskich pisarzy prozaików. Na podstawie analizy wybranych powieści badaczka ukazuje cechy gatunkowe białoruskiej prozy współczesnej, które zbliżają ją do nurtu postmodernistycznego: fragmentaryczność fabuły – składającej się z wielu powiązanych lub niepowiązanych ze sobą wątków – nieprzestrzeganie ciągu przyczynowo-skutkowego przy opisie wydarzeń, brak chronologii, intertekstualność przejawiającą się w twórczym wykorzystaniu formy lub treści innego dzieła, skłonność autora do aluzji literackiej oraz jego upodobanie do wplatania w narrację cytatów, gier i zabaw językowych, akcentowanie roli odbiorcy jako pełnoprawnego uczestnika świata przedstawionego. Cechy te znajdują odzwierciedlenie m.in. w utworach takich, jak: *Рэканструкцыя неба* Wolhi Napiejewej (2002), *Імя грушы* Siarhieja Bałachonaua (2005) oraz *Рыбін горад* Natalki Babiny (2007). Dzieła te można interpretować jako eksperymentalne także ze względu na ich różnorodność gatunkową, pozwalającą kwalifikować je jako powieści historyczne, podróżnicze, kryminalne, detektywistyczne czy społeczne. Autor dzieła literackiego nie obiera jednej, dominującej tematyki, nie koncentruje się na głównej linii fabularnej, ale łączy kilka tematów i przeplata je elementami kreacji autorskiej. Białoruska powieść eksperymentalna koncentruje się na wewnętrznym życiu człowieka, opisuje jego doświadczenia i przeżycia, obawy i lęki, zagubienie i niepewność we współczesnym świecie.

Równie bogaty jest dział językoznawczy, prezentujący artykuły z zakresu: etymologii nazw pospolitych (Цімафей Авілін, *Да гісторыі этымалогіі лексемы „валынка”*), antroponimii (Лариса Садова, *Сучасні прізвицца півдня Волинської області, мотивовані діалектизмами українського та білоруського Полісся*), dialektologii (Наталля Сівіцкая, *Уплыў гendarных стэрэатыпаў і міфалагічных уяўленняў на фармаванне беларускіх народна-дыялектных назваў асобы*) i leksykologii (Натэла Мартысюк, *Сучасны дыскурс фарміравання беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці: аналіз скрытых сэнсаў маніпулятыўнай стратэгіі*).

W artykule pt. *Wpływ języka białoruskiego na polszczyznę Polaków Grodzieńszczyzny – pokolenie 1920–1940 (na przykładzie nagrań i wywiadów z Grodna, Lidy i Wołkowyska)* Marii Anufryjewej z Warszawy podstawę analizy językowej stanowią materiały zebrane podczas badań terenowych przeprowadzonych w 2015 r. w trzech miastach położonych w obwodzie grodzieńskim na Białorusi (Grodnie, Lidzie i Wołkowysku), zamieszkiwanych częściowo przez Polaków (co najmniej 25% mieszkańców deklaruje pochodzenie polskie). Analizie poddano wypowiedzi 25 osób w wieku powyżej 75 lat. Za wpływu języka białoruskiego badaczka uznała zarówno cechy pochodzące z jego odmiany literackiej, jak również osobliwości leksykalne należące do tzw. mowy prostej, funkcjonującej na pograniczu polsko-białorusko-litewskim jako

jeden z dialektów języka białoruskiego. Na podstawie przeprowadzonej analizy językoznawczynie udowodniła, że w badanym okresie na polszczyznę Polaków pokolenia 1920–1940 w największym stopniu wpływały cechy fonetyczne (głównie akanie), fleksyjne (w mniejszym zakresie), a także leksykalne. Najslabiej język białoruski oddziaływał na mowę respondentów na płaszczyźnie słowotwórczej i składniowej.

Na pograniczu językoznawstwa i socjolingwistyki sytuuje się artykuł Anny Lewandowskiej z Gdańska pt. *Mniejszość narodowa a polityka językowa*, poświęcony wybranym kwestiom związanym z białoruską mniejszością narodową zamieszkującą nasz kraj. W polskim prawodawstwie mniejszość ta została wyodrębniona (wraz z siedmioma innymi mniejszościami: czeską, litewską, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską oraz żydowską) w myśl ustawy z 6 stycznia 2005 r. W ujęciu badaczki politykę polską wobec mniejszości narodowych należy postrzegać wieloaspektowo, przez pryzmat zarówno czynników bezpośrednich (języka, historii, kultury), jak i pośrednich (relacji polsko-białoruskich, procesów demograficznych). Mniejszość białoruska, którą można określić jako ludność pogranicza, podlega obecnie silnym procesom asymilacyjnym, tym niemniej ma zagwarantowaną pełnię praw w zakresie swobód obywatelskich. Regulacje prawne dotyczące edukacji członków mniejszości obligują organy państwowe do umożliwienia im w szkole nauki własnej historii, języka i kultury, a także zdawania egzaminu maturalnego w języku białoruskim. Polityka językowa państwa wywiera również wpływ na działalność mniejszości białoruskiej w zakresie kultury. Na podstawie przedstawionych danych badaczka konstatuje, że białoruskie organizacje pozarządowe – a także czasopisma – korzystają z dotacji m.in. na sympozja i konferencje, kursy, warsztaty, jak również publikacje książkowe i prasowe.

Ostatni dział rocznika obejmuje artykuły poświęcone białoruskiej historii i kulturze. Część ta zawiera 6 białoruskojęzycznych artykułów dotyczących wybranych zagadnień, wpisujących się w dawne i współczesne dzieje naszego wschodniego sąsiada. Materiały z XVI–XVIII w. zostały wykorzystane w analizie Andreja Szulażaua z Krewa (*Векілалагічная спадчына Рэчы Паспалітай XVI–XVIII стст. у расійскіх трафейных калекцыях*), artykule Zmiciera Kuźmienki i Wolhi Siemaszki z Mińska dotyczącym powstania styczniowego (*Практыка і праблематыка мемарыялізацыі на землях паўстання 1863–1864 гг. (на прыкладзе Мастаўлян і Ялоўкі)*). Wiktar Misijuk z Brześcia jako temat badawczy obrał działalność ukraińskich partii socjalistycznych na Polesiu na początku XX w. (*Дзейнасць украінскіх сацыялістычных партый у Палескім ваяводстве*), z kolei Ksenia Tarasiewicz i Uładzimir Kulikowicz z Mińska (*Тытульны аркуш выданняў сучасных аўтараў: айчыны і замежны досвед*) artykuł poświęcili stronom tytułowym publikacji, które ukazały się w Polsce i na Białorusi w ostatnich kilkunastu latach.

Powiązania działalności kulturalno-artystycznej i polityki na Białorusi w czasach nam współczesnych stanowią przedmiot analizy w artykule Dzmityrja Krywaszeja z Mińska (*Грамадска-палітычная актыўнасць дзеячаў культуры і мастацтва Беларусі (1991–2010)*). W kontekście obranej problematyki autor tekstu opisuje koleje losu znanych białoruskich pisarzy, poetów i naukowców, którzy odegrali większą

lub mniejszą rolę na scenie politycznej Białorusi. Najbardziej znanym poetą i filologiem, a jednocześnie zasłużonym członkiem Rady Najwyższej BSRR, był Nil Hilewicz. Do Rady Najwyższej należeli także: poeta Anatol Wiarcinski, dyrektor artystyczny teatru lalek Natalia Audziejewa, aktor Hienadź Dawydzka, aktorka teatralna i filmowa Swiatłana Suchawiej, aktor Miłałaj Jaromienka. Niektórzy białoruscy działacze kultury byli członkami partii politycznych: Alaksiej Dudarau należał do Partii Społecznej, Wasil Bykau, Ryhor Baradulin i Sławamir Adamowicz – do Białoruskiego Frontu Narodowego. W 2010 r. w wyborach na prezydenta Białorusi startował Władimir Niaklajew – przewodniczący Związku Białoruskich Pisarzy (w latach 1999–2001). Część działaczy kultury (Juryj Chadyka, Wincuk Wiaczorka, Lawon Barszczeuski, Jazep Januszkiewicz, Aleś Maraczkin) uczestniczyła w demonstracjach politycznych, których największa liczba odbyła się w latach 1994–1999. Obecnie aktywność ludzi kultury w sferze polityki znacząco spadła z powodu braku konsolidacji opozycji politycznej kraju, a także w związku z poprawą na Białorusi warunków ekonomicznych.

Artykuł Aleny Chudnickiej (*Поля віртуальных музеяў у захаванні гісторыка-культурнай спадчыны*) prezentuje mało znane w Polsce białoruskie muzea wirtualne. Ich rola znacznie wzrosła w ostatnim czasie w związku z rozwojem nowych technologii oraz – co się z tym wiąże – zwiększeniem liczby odbiorców informacji przechowywanych w zasobach elektronicznych. Wirtualne muzea, z których najbardziej znane to Wirtualne Muzeum Pisarzy, Wirtualne Muzeum Pauluka Trusa oraz Wirtualne Wystawy Państwowego Muzeum Historii Literatury Białoruskiej, umożliwiają całodobowy dostęp do dzieł sztuki niezależnie od miejsca pobytu odbiorcy, bez ponoszenia kosztów związanych z wynajmem pomieszczeń, opłatami komunalnymi, przechowywaniem i konserwacją eksponatów, zatrudnieniem pracowników. Ponadto mają możliwość ekspozycji dzieł liczebnie przekraczających zbiory największych światowych muzeów. Zasoby elektroniczne pozwalają na selekcję i przetwarzanie materiału oraz kopiowanie wybranych treści, niemal od razu po ich wprowadzeniu do systemu komputerowego. Muzea *on-line* same się reklamują, zarabiają na sobie, szukają sponsorów, chętnie współpracują z instytucjami kulturalnymi i oświatowymi.

Lektura siedemnastego tomu rocznika „Acta Albaruthenica” potwierdza potrzebę dalszego rozwoju badań białorusistenistycznych w Polsce i na Białorusi. Problematyka poruszana na łamach czasopisma jest nadal mało zbadana, często niedostępna w publikacjach książkowych, analizach naukowych i zbiorach elektronicznych. Potwierdza się zatem opinia sformułowana przez Walentego Piłata, recenzującego w 2000 r. pierwszy numer rocznika „Acta Albaruthenica”, że misją czasopisma jest prezentacja „niezwykle interesujących materiałów z zakresu kultury, literatury i języka białoruskiego dla tzw. przeciętnego polskiego odbiorcy – mimo bliskiego sąsiedztwa – prawie nieznanych” (2000, s. 365; por. Rudziewicz, 2005, s. 220). Cel ten, z sukcesem realizowany od kilkunastu lat, służy nie tylko pogłębieniu wiedzy o naszych narodach, ale także zbliżeniu Polaków i Białorusinów.

Agnieszka Goral

Bibliografia

Źródła internetowe

- Acta Albaruthenica*. Pobrano z: <http://www.albaruthenica.uw.edu.pl> (dostęp: 01.06.2018).
Acta Polono-Ruthenica. Pobrano z: <http://acta-polono-ruthenica.pl> (dostęp: 01.06.2018).
Białorutenistyka Białostocka. Pobrano z: <http://filologia.uwb.edu.pl/bb> (dostęp: 01.06.2018).
Roczniki Humanistyczne KUL. Pobrano z: <http://www.tnkul.pl> (dostęp: 01.06.2018).
Slavia Orientalis. Pobrano z: <http://journals.pan.pl/slo> (dostęp: 01.06.2018).
Slavica Wratislaviensia. Pobrano z: <http://swr.wuwr.pl> (dostęp: 01.06.2018).
Studia Białorutenistyczne. Pobrano z: <http://bialorutenistyka.umcs.pl> (dostęp: 01.06.2018).
Studia Wschodniosłowiańskie. Pobrano z: <http://filologia.uwb.edu.pl/sw> (dostęp: 01.06.2018).
Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. Pobrano z: <http://ispan.waw.pl> (dostęp: 01.06.2018).

Opracowania

- Piłat, Walenty. (2000). Recenzja „Acta Albaruthenica”. *Acta Polono-Ruthenica*, 5, s. 365–367.
Rudziewicz, Irena. (2005). Recenzja „Acta Albaruthenica”. *Acta Polono-Ruthenica*, 10, s. 220–221.